

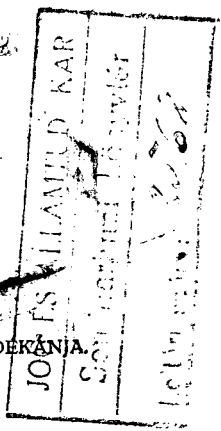
LXXIV 50

Nyom. Dr. Kovács Gábor
egyetemi tanár könyve
mely tízezer példányban
Győrökötben

A NEMZETKÖZI JOG, A SZÜKSÉGJOG ÉS AZ ŐSJOG ÖSSZEFÜGGÉSE.

DR. FERENCZ JÓZSEF TUD. EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDASÁGI SEMINÁRIUM
NYOM. SZÁM: _____

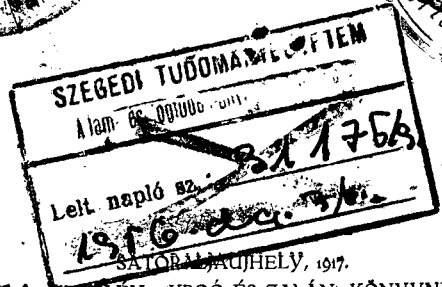
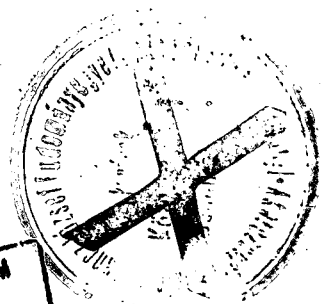
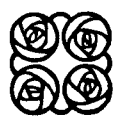

IRTA:

DR. GERŐCZ KÁLMÁN

EGYETEMI M. TANÁR,

A SÁROSPATAKI JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR DEKÁNJA.

NYOMATOTT A SZEMPLEN- (KROÓ ÉS ZALÁN) KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

SZÉPENYI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR
József Eötvös utca 10. Budapest
Lelt. napló: 4. sz. 242
.....
.....

SZÉPENYI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR
József Eötvös utca 10. Budapest
.....
.....
11586/9

A szükségjoggal való foglalkozás lehetlenné teszi, hogy az egyes államok közötti érdekösszeütközést magán viselő állapot kellő figyelemre ne érdemesüljön. Szükségállapotba az egyes államok is kerülhetnek, amikor egy, esetleg rajtuk kívül eső okból (tehát vétlenül) keletkezett kényszerhelyzetben saját érdekeik védelmére kelnek. Ez az állapot nagyon hasonlít úgy a magánjogban, mint a közjogban ismert szükségállapothoz.

Már *Grotius*, az első nagy nemzetközi jogász foglalkozik „*De jure belli ac pacis*“ című főmunkájában¹ ezzel az esettel, amellet, hogy ugyanakkor figyelemre érdemesíti a magánjogi és büntetőjogi vég-szükség alakzatait is. Sőt ugyancsak ő munkájában némi kapcsolatba hozza az ősjoggal is a szükségállapotot.

Grotius vonatkozó fejtegetései, (melyekről alább még lesz szó,) bár nem állapítják meg az ősjognak, a szükségjognak és nemzetközi jognak általánosabb összefüggéseit s azt, aminek igazolására jelen szerény tanulmány törekszik (— melynek megírására azonban kétségtelenül ő adott impulzust —), hogy e három jogi jelenség elemi tényezőiből azok identitása tárul elénk — mindenestre a legtöbb — helyes irányítást nyújtanak a kérdés megoldásához.

¹ A következőkben e műre való utalásnál a Jipcsei 1758. évi kiadást használjuk.

**E három jogi
jelenség
identitása
megállapít-
ható.**

Annak a kérdésnek, hogy az ősjog, a szükségjog és a nemzetközi jog között a legbensőbb összefüggés van, hogy e három jogi *jelenség* egymással a lehető legszorosabb kapcsolatban van, — egyes részleteivel az irodalomban gyakran találkozunk. Azt azonban, hogy e három jogi jelenség ugyanazon (és hogy milyen) okokra vezethető vissza, mik e három jogi jelenség azonos elemi tényei és tüneményei, mik végső elemi és állandó tényezői — tudtunkkal — behatóbb tanulmányozás tárgya csak annyiban volt, amennyiben magának a jog fogalmának, mint jelenségnek meghatározása képezte a vizsgálódás anyagát.

A következőkben annak a kimutatására törekszünk, hogy a jog állandó tényezője — (melyet ez alkalommal csak vázlatosan fogunk ismertetni, de amely alaposabb tanulmányozás tárgyát a jogirodalom mai állása mellett is méltán igényelheti) — e három jogi jelenségnek főeleme, hogy ezen állandó tényezőn kívül a jognak egyébként ismert fogalmából azokban alig található valami.

E részben tehát első sorban, legalább röviden, leszögeznünk kell a jog fogalmát. Nem a tárgyi jogét, nem az alanyi jogét, de úgy a tárgyi, mint az alanyi jelzővel kifejezett jellegtől elvonatkoztatott jogfogalmat. Kell megfelelnünk azt a kérdést: mi a jog, vagy

legalább is annak állandó tényezője, mindenkori velejárója; megállapítanunk azt a jelenséget, amely a jognak szigorúan *condicio sine qua non*ja.¹

Ennek a megállapításnak elhagyása ugyan nem létkérdés a jogtudományra egyáltalán. A jogtudomány a jogfogalom meghatározása nélkül is művelhető. Nagyon helyesen mondja *Kant*: „würde man nun eher gar nichts mit einem Begriffe anfangen können, als bis man ihn definirt hätte, so würde es gar schlecht mit allem Philosophiren stehen.“² S folytatja *Kant* azzal, hogy a hiányos meghatározások jól érvényesíthetők, ha igazak és közeledést jelentenek.³ Tovább mondja: „Es ist schön, aber oft sehr schwer, dazu zu gelangen.“⁴ De legfontosabb és ma is megálló az a kijelentése, hogy: „Noch suchen die Juristen eine Definition zu ihrem Begriffe vom Recht.“

¹ Hogy a jog fogalmán még mennyire vitatkoznak a jogbölcsesek, bővebb leírása fölösleges e helyen. „Recht bedeutet . . . die Normen einer gewöhnlich befolgten, umfassenden und beständigen höchsten Macht“ — mondja Somló (*Juristische Grundlehre*. Leipzig, 1917. 105. l.), mely meghatározás kétségtől az objektív jogot involválja. A tárgyi és alanyi jog fogalma meglehetősen világosan áll ma már előttünk, bár itt sem közelfogadottságnak örvendő a norma és a *facultas* által takart jellege egyrészt a tárgyi, másrészt az alanyi jogfogalomnak, bár ezek csak ritkábban adhatnának ma már polémiára alkalmat. Röviden: a tárgyi jog: jogszabály; az alanyi jog: jogositvány; s természetes, hogy „a tárgyi értelemben vett jogból nemcsak jogositványok, de kötelességek is keletkeznek.“ L. Zsögöd Groschmid: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*. Bpest, 1903. 17. l.; Pulszky: *A jog- és állambölcészlet alapjai*. Bpest. 1885. 239. s köv. l.; Esterházy: *A jog lényegéről*. Kassa; Szászy—Schwarz: *Parerga*. Bpest. 1912. 3. s köv. l.; Kunz: *A jog*. Bpest. 1908. u. a.: *Az igazságos jog*. Bpest. 1904. stb.

² *Critik der reinen Vernunft*. 2. Kiadás, Riga. 1787. 759. l. jegyzete.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ . o. U

A látásom szerint kialakuló jogfogalmat körvonalozom röviden a következőkben oly terjedelemben, amelyet kitűzött problémám megfejtése igényel.¹

¹ A jogfogalomra vonatkozó ellentétes véleményekre vonatkozólag is nagy anyagot találhatunk a „szabad jog“-i irányzattal kapcsolatban megjelent munkálatokban (melyek elsősorban a „Lückenlosigkeit“ szabályozását előzták. A szükségjoggal kapcsolatos tárgyalásunk ez anyagra való erőteljes utalást kíván. — L. sok egyéb helyett: Gnaeus Flavius (Kantorowitz): *Der Kampf um Die Rechtswissenschaft*. Heidelberg. 1906. Fucks: *Juristischer Kulturkampf*. Karlsruhe. 1912. stb.

II.

Ha keressük a legáltalánosabb érvényű feleletet arra a kérdésre, hogy mi a jog, — látásom szerint

A jog fogalma, állandó tényezője.

— hogy: a jog az emberi magatartásoknak a mindenkori legfelsőbb rendű társadalmi és kikényszeríthető akarat alá esősége. Más szóval: a jog az emberi magatartásoknak az előbb említett akarral való meg egyezősége, egybevágósága, összeesése, harmóniája. Ez nem a tárgyi vagy az alanyi jelzővel kifejezett jellegű jogfogalom akar lenni, hanem maga a lehetőség szerinti legtisztább jogfogalom, magának a pusztá jognak a fogalma.

A csupán bizonyos cél elérésére irányuló akaratot szupponáló emberi magatartás egyrészről s másrészről a szintén bizonyos cél elérésére irányuló, mindenkori legfelsőbb rendű társadalmi és kikényszeríthető akarat összhangjáról van itt tehát szó. Ez az összhang a jog legáltalánosabb fogalma, minden alanyi és tárgyi vagy más egyéb jellegtől elvonatkoztatva. Ez maga a tiszta jogfogalom. Ez az akaratharmónia a jog *állandó* tényezője, végső eleme. Ez a gyakorlati életben a jog; ez a „voltaképeni“ jogfogalom — véleményem szerint. Azonban csupán maga a pusztá jogfogalom. Látásom szerint — ennél az akaratharmóniánál a jogfogalmat elemibb tényezőre bontani nem lehet. E fogalom még elemibb tényezői egymástól elszigetelten már nem, vagy csak részben lenné-

nek jogi jelentőségű elemek, de részben sem „volta-képeni“ jogi jelentőségű tényezők.

Az előbbieket folytán a tárgyi jog (törvény, szokásjog, rendelet, bírói gyakorlat) akkor jog, ha a legfelsőbb rendű (állami) és kikényszeríthető akarat realizálódott olyképen és ott, ahogyan és ahol emberi magatartások ahhoz idomulnak. A tárgyi jog ekkor valósult meg, ekkor vált valóra, jutott jelentőséghez, érvényhez. Az emberi magatartásoknak a tárgyi joggal való teljes harmóniája jelenti a tárgyi jog tökéletes érvényesülését. Ezen állapotban, ezen érvényesülés folytán nem vitás a tárgyi jogból folyó jogosultság és kötelezettség. Ha vitássá válik, az ennek megfelelő tárgyi jog érvényesülése realizálja a legfelsőbb rendű akaratot s így ismét létrehozza az állami és emberi akaratok (magatartások) összhangját.

Az emberi magatartás az előbbieket folytán akkor jog (jogosultság), akkor joga az alálynak, ha meg-egyeznek a legfelsőbbrendű (állami) akarattal az alány magatartásában kifejezett akarat, amelyet ekkor alanyi jognak nevezünk.

Jogosan akkor érvényesül valamely cselekvés, ha a tárgyi jog nyújtotta határokon belül van. Ez az alanyi jog érvényesülésének a feltétele.

A tárgyi jog akkor érvényesül, ha az emberi magatartások hozzá irányodnak, az általa nyújtott korlátokon belül vannak.

Egymással tehát két akarat áll szemben, — helyesebben: e két akaratnak fednie kell egymást „mihelyest érvényesült tárgyi jogról vagy érvényes alanyi jogról beszélünk.¹

¹ A jogsértések helyreállítására is megvan a megfelelő érvényes tárgyi és érvényes alanyi jog.

E két akarat harmóniája nélkül nem érvényesült a tárgyi jog: nem lett a gyakorlati élet joga, nem vált „tulajdonképeni“ joggá.

Az a jogszabály, amely ezen akaratharmóniára nem törekszik, nem tárgyi jog. Nem tárgyi jogszabály, tehát a Deák Ferenc emlékének törvénybe iktatásáról szóló 1876. évi 3. törvénycik 1. §-a sem, mely kimondja: „hogy Deák Ferencnek a haza körül hosszú évek során át szerzett érdemei törvénybe iktattassanak.“ E §. nem involvál semmiféle jogosítványt vagy jogi kötelezettséget, mert a fenti akaratharmónia létesülésének alapjai benne fel nem található.

Az az emberi magatartás, vagy igény, mely ezen akaratharmóniára nem törekszik, nem alanyi jog. Nincs alanyi joga tehát X-nek, ha azt követeli, hogy az ő sorsjegye a játékon nyerjen; vagy nincs igénye akkor, hogy ő dacára annak, hogy 28 éves még el nem mult, bár egyéb feltételei megvannak, magyar kir. bíróvá kineveztessek, mert ezen törekvése az állami akarattal harmóniában nincs.

Szóval a tiszta jogról (bármily, akár tárgyi, akár alanyi jellegtől eltekintve) csak akkor beszélhetünk, ha benne megvan: a harmonia, melyet az emberi magatartásoknak a mindenkori legfelsőbbrendű társadalmi és kikényszeríthető akarat alá esősége, azzal való összhangja rejt magában. Ha ez nincs meg, akkor a jog nem tudott érvényesülni, még nem „tulajdonképeni“ jog s nem szerepelhet jogként, mint a gyakorlati élet jelensége.

A fenti jogfogalom, meghatározás — amint mondtunk — csak a jog tiszta fogalmának a meghatározása; — s ha nem tévedek — szabatosan kifejezve:

a jog állandó tényezője. S mint ilyen, behatóbb kritikát óhajt a szakkörök részéről, mely szerény megállapításommal szemben is eldöntse, vajjon hiábavaló-e a bölcséletben a meghatározás.¹

¹ Kank: Kritik der reinen Vernunft id. m. 759. l.: „In der Mathematik gehöret die Definition ad esse, in der Philosophie ad melius esse“.

III.

Az ősjog egyes jelenségei kapcsán a szükségjoggal többen foglalkoztak. Az általános jogtanba helyezve a jogtalanságot kizáró okok körét — ennek irodalmában látjuk, hogy történelmi kutatásaink eléggé világosan szemeink elé állítják azt, hogy az alakulások kezdetleges szakáiban a sértett fél maga szerzett magának elégtételt; ezen időszakban az önsegítség tehát nem kivétel, de szabály.¹ Ugyanabban a korszakban az életszabályok differenciálatlansága utal arra is, hogy itt nem csupán egy bizonyos irányu (magánjogi, közjogi, büntetőjogi, avagy vallási, erkölcsi, illembeli) sértés megszüntetésére irányulhatott a sértett tevékenysége, de ugyanazon irányu cselekményt életrendjében való bármilyen megzavarásánál kifejthette.

A kérdés eddigi tárgyalásának anyaga.

¹ Az alakulások kezdetleges szakán — amint Balogh Jenő mondja „szabály az, hogy bármily nagy legyen valamely jogsértés, bármennyire veszélyeztesse az az emberi életközösség fennállását, üldözése . . . mégis mindig csak a sértett magánbosszújának hagyatik fenn. Az életközösség maga nem védi egyes tagjait és így az egyesek maguk kénytelenek elvállalni a feladat elvégzését.“ (L. A. sértett fél. Bpest. 1887. 9. lapján.) Épen ezért mosódnak el a szükségbeli önsegély egyéb esetei ebben a korszakban az egyesre bizott széleskörű védekezési jogban, mely a jogos védelem kialakulásainak oly tág teret nyújtott. — Habár nem is állapítható meg a (pl. a magyar) jogtörténelemből, hogy az ősjog csupán a sértettre bizta saját bosszúja kielégítését (vagy már a Karkhasz is beavatkozott a jogvitába), az azonban kétségtelen, hogy a közhatalmi bíraskodást megelőző jog a sértettre bizta bosszúja kielégítését. — L. még Angyal: Büntetőjogi előadások Pécs. 1906. 73. 1.

De nem összefüggéstelen az ősjognak a nemzetközi joggal való kapcsolata sem. Nem a mai, az európai kulturközösségben élő országok történelmének az anyaga, de nem is az ókori civilizált államoké, rejti magában a nemzetközi jog teljes történelmét. Egymástól független, egész kicsiny embercsoportok egymásközi életviszonyainak rendezésére kialakult szabályokat sem lehet kevésbé a nemzetközi jog fogalma alá foglalni, mint a mai államokét.¹ Steinmetz nagy körültekintéssel állapítja meg például azt, hogy a kezdetlegesebb fokon levő jog és a nemzetközi jog alakulási menete milyen kapcsolatot és különösen eredetüket tekintve, milyen kapcsolatot mutatnak. (Műve, amely voltaképpen a büntetőjog alaposan megírt őstörténete, a nemzetközi jogra vonatkozólag is elsőrendű forrásmunka.²)

A szükségjognak a nemzetközi joggal való kapcsolata sem ismeretlen. Erre — amint már említettem — *Grotius* nevezetes művében is találunk megjegyzéseket. Azok az állapotok, amelyek a köz-, büntető-, magánjogban vagy a nemzetközi jogban szükségállapotoknak nevezhetők, egyformán az érdekeknek olyan összeütközéseit rejtik magukban, melyek előre nem láthatók; s ezért kizárják a normális következmények alkalmazását. Miből folyólag láthatjuk, hogy *Grotius*-nak sem incidenstaliter kellett a *necessitas* kérdésével

¹) V. ö.: Csarada: A nemzetközi jog történelme c. művével. Somló: A Nemzetközi jog bölcséletének alapelvei. Budapest 1898. 44. l.

²) *Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung des Strafe*. Két kötet. Leiden. 1894.

foglalkoznia „a háboru és béke jogáról” írott munkájában.¹

Ezen, most leirt három összefüggésnek tárgyalása s a köztük levő legáltalánosabb vonásnak a megállapításával foglalkozunk alább, keresve a köztük levő megégyező tüneményeket s rávilágítva arra a kérdésre, hogy tényleg milyen közös alapja van e három, egymással több rokonvonást mutató jogi jelenségnek.

¹ De jure belli ac pacis c. mű köv. részeit v. ö.: (1. szám a liber, 2. szám a caput, 3. szám a §., 4. szám a principium száma, mely jelzések e műre vonatkozólag a következőkben is irányadók) 3. 1. 2. 1.; 2. 2. 6. 1. és 2.; 2. 2. 7.; 3. 17. 1.; 1. 4. 7. 2.; 2. 2. 6.; 1. 4. 7. 2. 1. 3. 4. 3.; 3. 17. 1.; 3. 1. 5. 2. és 3.; 2. 6. 9.; 3. 20. 37.; s ezeken kívül még több helyen tárgyalja Grotius a necessitást nemcsak elszigetelten, de sokszor a bellum-mal és a pax-szal kapcsolatba hozva is.

IV.

**Az ősjog
jellemvoná-
sai.**

Minthogy az ősjog részben történelmi előtti jog, róla a történelem a maga teljességében nem szól, jogtörténelmi tárgyalásban csak részben részesül. Teljesen nem ismerjük. De ismerjük annyiban, amennyiben: 1. ez kétségtelen előzője a történelmi alakulás folytán már ismert jognak, 2. ez is csak emberek közötti életviszonyokra vonatkozott, 3. ősi alakulási fokon levő népek életszabályait e szabályok alakulásával együtt a vad népeknél ma is látjuk. (Ezt utóbbiakról a történelmi kort élő népek történet-írása is szól.)

Vannak tehát támpontjaink arra, hogy az ősjognak a lényegére következtetést vonjunk, ha annak a végtelenül messze mult valójában érvényben volt vonásait s alakulási menetének mikéntjét nem is ismerjük.

A joggal kapcsolatos s a lehetőségig legáltalánosabbnak ismert jelenségek azok, amelyek támpontjaink lehetnek. Így: a történelmi alakulás kezdetén lévő emberrel kapcsolatos jelenségek; a mai, még csak kezdetlegesebb fokon álló, de még önönmaguk előtt történelmietlen kort élő emberrel kapcsolatos jelenségek; a földnek a tudomány mai álláspontján megvilágított természettörténete.¹

¹ L. sok egyéb helyett a következő műveket: Maine S.: A jog őskora. Ford.: Pulszky Á. 1875.; Beöthy L.: A társadalmi fejlődés kezdetei. 2. kötet. 1882., Scott Elliot: Primitív ember hajdan és most. Ford.: Schöpflin A.: 1911. A föld őskorát bemutatja a geológia, közetan, őslélektan.

Ha nagy vonásokban az ősjogot vázolni akarjuk, annyit mondhatunk el róla, hogy az őstársadalom jogában a patriarchalis családfő abszolút hatalma diktálja a törvényt teljesen tetszése szerint; akkor és úgy, amikor és ahogyan akarja.¹ A különböző irányú kutatásokat egybevetve, ugylátszik, hogy ez az állapot az ősjog legrégebb állapota. Ezen állapotban a vérségi kapocs összetartó erejét kell kiemelnünk, mint amely jelenség az őstársadalom tagjait bizonyos mérvben egymáshoz fűzhette.

Ezzel kapcsolatos további kérdésünk az, hogy ebben az ősjogban megvan-e a jog állandó tényezője. Voltaképen jog-e az ősjog?

A családot tekintve a társadalmi alakulás kezdetének, a családfő és a társadalom tagjai közötti viszony meggyőző bennünket tételünk helyességéről. Jogos magatartás az, amely a családfő akaratával meg egyezik, az alá esik. Hogy a társadalom egyes tagjainak magatartása, pozitív vagy negatív cselekménye jogosnak legyen mondható, szükséges ezen akarattal való összhang.

Itt még a törvény csak a családfő lelki világában van megírva s annak végrehajtója a családfő karja. E lelki világ változásai szerint változik a jog. Előre csak annyiban van megállapítva, amennyiben a családfő tényleg kötné magát, önmaga által megállapított, de bármikor önmaga által megváltoztatható szabályokhoz. Hogy egyszersmind a bíró is ugyancsak a családfő, az egészen természetes. S minthogy ő, mint bíró alkalmazza azt a jogot, amelyet mint törvényhozó hozott, úgy is hajtja végre saját ítéleteit, amint azt

¹ V. ö. : Maine id. m. 93. s. köv. J. Beöthy id. m. 1. köt. 13. s. köv. 268. s. köv. 1.

önmaga akarja. Hogy pillanatonként változik-e fel-fogása a jogról, avagy húzamosabb időközökben, azt annyiszor dokumentálhatja, ahány konkrét esetben jogszempontu elbírálást kívánatosnak tart. S hogy mit tart ily minőségü elbírálásnak, azt ugyancsak maga szabja meg. A lélekzetvételekre vagy szempillantásokra éppen úgy állapíthat meg kikényszeríthető szabályt, mint a hajviseletre. S elég ha ez csupán az ő lelkében van meg, — hogy előre ki is hirdesse, nem szükséges. Indokolni sem köteles ténykedéseit, mert ő a legfőbb hatalmi tényező. S így az a kérdés: vajjon ténykedéseinek irányát előre szabta-e maga elé, vagy csupán utólag állapította meg, a konkrét eset felmerültével egészen közömbös: ez az ő belső lelki élménye. Bizonyos célok elérésére való törekvéseit azonban környezete meg fogja érteni s ennek érdekében is fog állani, hogy ezt megértse, mert célszerűnek fogja találni a maga számára, ha ténykedései megegyeznek a családfő akaratával. A családtagok cselekvése tehát akkor lesz jogos, ha a családfő akaratával megegyezik, az alá esik, ha a két akarat összeesik; és jogtalan lesz, ha azzal nem esik össze.

Az alakulások ezen stádiumáról azt kell először megállapítanunk, hogy ennek jogszabályait materialiter alig állíthatjuk magunk elé, hacsak nem az emberi természet általános tulajdonságaiból absztrahálunk. E nehézséggel nemcsak ezen korszak társadalmában találkozunk, de a ma élő s hasonló alakulási fokon levő társadalmakban is. Ennek oka, hogy e korszak jogszabályainak összessége éppen úgy a családfő akaratára, mint más, a jogtól el sem különített egyéb éleltszabály, melyet a családfő hatalma kikényszeríteni csak képes.

Másodszer azt kell megjegyeznünk, hogy ezen primitív fokon a kised jogkereső egyén magatartása csupán abban nyilvánult, hogy alá rendelte minden ténykedését a családfő akaratának. Annak a parancsait ép oly hűséggel kövesse, amily türelemmel türi a családfő szigorú megtorlásait, akár tudhatta előre a megtorlás következményét, akár ha nem is sejtette. Magatartása csak akkor lesz jogos, ha ténykedéseinek akaratát alárendelte a családfő akaratának. Ha véletlenül a két akarat teljesen összeesik, lehet, hogy bizonyos előnyökhöz is jut, talán kisebb-nagyobb közmegegyezésekben is lesz része.

E két tanulság elének állítja élénken, hogy mily elemei vannak ez alakulási fokon a tárgyi és az alanyi jognak. A kettő éppen annyira esik össze a szemlélődő előtt, amennyire két teljesen megegyező akarat összeesni csak képes. A jognak egyéb szemléleti és tapasztalati elemeivel nem találkozunk ebben a korban, mint amennyi ebben az akaratharmoniában van, csupán és kizárólag ez az akaratharmonia tölti ki a jogot; és pedig éppen úgy a tárgyi értelemben, mint az alanyi értelemben.

A két fenti tanulságból tehát azt a harmadikat vonhatjuk le, hogy az alakulás ezen fokán tárgyi és alanyi értelemben vett jogból még nem, — csupán egyszerűen jogról beszélhetünk s ennek szabályai a családfő lelkében vannak megírva.

A jog az alakulás kezdetén tehát nem egyéb, mint a jognak általános állandó tényezője: az emberi magatartásoknak a legelsőbbrendű társadalmi és kikényszeríthető akarat alá esősége. Ennek a jelentősége természetesen nagy s mihelyt emberi társulásról beszélhetünk, rögtön fellép. Szembe helyezve ez ala-

kulási fokot egy nem történeti állapottal, a Robinson-sziget emberével, ahol jog egyáltalában nem, — csupán erkölcs képzelhető el, beláthatjuk, hogy a jog az emberi társadalom keletkezésével jár együtt.

Ezt a jogot, bár tárgyi alakban nem nyilvánul még meg s alanyi értelemben sem beszélhetünk róla, mégis jognak nevezzük; mert benne van a minden (tárgyi, alanyi vagy más) jellegtől mentes, tiszta jog fogalma, a jog állandó tényezője; — az akaratharmonia, mely eredménye a kierőszakolt életrendnek.

Még kell emlékeznünk arról is, amit e kezdetleges alakulási fokon a családtagok egymás közötti viszonyaiban figyelhetünk meg az ősjoggal kapcsolatban.

V.

Előfordulhat a jog ősi alakulási fokán, hogy két családtag a főhatalom felett (vagy más dolog miatt) összetűz, amely vitát maguknak el kell eldönteniök. Ez a családtagközi jog rejti magában a nemzetközi jog csiráját. A főhatalmat gyakorló családtagnak a jogát kétségbevonta valamelyik családtag s harcra kelt vele. Kétségtelen, hogy kettőjüknek kell eldönteni a vitát; felettük közös főhatalom nincs. E harcban, amelyik a másokra rákényszeríti a hatalmát, azé lesz a főhatalom; az fog békét és jogot diktálni, amelyhez a legyőzött alkalmazkodni fog; — amelyik közülök akaratát érvényesíteni nem tudta, az lesz az alattvaló, akinek alanyi jogosultsága csak a győztes akaratával való harmoniában juthat érvényre.

A világtörténelem összes háboruinak nem más a célja, mint az: a harcoló állam kikényszerítse a saját akaratát, erőszakolja rá azt az ellenség akaratára. Akaratharmoniát hozzon létre.

E tekintetben hivatkozhatunk a legkiválóbb katonai íróra, akit méltán neveznek nagy hadi bölcsésznek, Clausewitzre¹ (1780—1831.) aki a porosz vezér-

¹ Vom Krieg. 1832. (Halála után barátai és felesége rendezték sajtó alá). Részt vett a rajnai hadjáratban, volt francia fogságban, majd orosz vezérkari szolgálatba lépett, később visszatért a porosz katonai szolgálathoz. Nagy tehetség és nagy gyakorlat állott rendelkezésére,

Az ősjog és a nemzetközi jog összefüggése.

kar főnöke, a hadi iskola tanára volt. E kiváló író „A háboruról“ írt művében arra a kérdésre, hogy mi a háboru, úgy határozza meg e fogalmat,¹ hogy: a háboru az erőszak alkalmazása oly célból, hogy az ellenséget saját akaratunk elfogadása kényszerítsük. Tehát Clausewitz az akaratharmónia megteremtését tüzi ki a háboru céljául.

Ezekből az is folyik, hogy e céllal a hadijog célja is megegyezik:

Az egymással szemben álló államok közötti jog tehát abban az akaratban gyökerezik, melyet a nagyobb erőszakkal rendelkező állam kikényszerít azáltal, hogy elhatározásaival irányt szab a gyengébb államok akaratának.

Ez az akaratharmóniára való törekvés épenugy megvan a mai államok közötti életviszonyokban, mint ahogy az ősjogban megvolt az egymással szemben álló családtagok között. Az államok között is a nagyobb erőszakkal rendelkező állam parancsa a jogszabály épügy, mint az ősjogban a patriarchalis családfőé, (aki — amint láttuk — nem mindig föltétlenül a családtagok atyja vagy azok legidősbje, de) aki mindenestre a legnagyobb hatalmat tudja és képes gyakorolni.

A mai értelemben vett nemzetközi jog (— mint-hogy az államok felett nincs közös kieroszakoló főhatalom —) nem biztosít az egyes állam számára alanyi jogot, mert ezt részére legfeljebb csak önmaga, az illető állam erőszakolhatja ki, épen olyan formájú önszegély által, amint az ősjogban a jogsértés kiegyenlítésénél általános szabály az önszegély. Minthogy

¹ Id. m. I. fejezet. 2. pontja.

azonban ott, ahol mindenki maga torolja meg a sértést, tárgyi jog nincs; nincs alanyi jog sem, melynek a tárgyi jog határain belül kell mozognia. Mert az olyan szabály, mely kimondaná, hogy a cselekvés minden irányban teljesen a cselekvő alany tetszésére, szabadságára van bízva, nem tárgyi jogszabály, mert sem jogosultságnak, sem kötelezettségnek alapja nem lehet.

A teljes szabadság állapota az el nem döntött harc állapota, az akaratok disharmoniája; tárgyi jognélküliség állapota ez, kapcsolatban természetesen az alanyi jognélküliség állapotával. Ez egyforma az őskor családtagközi harcában és a történelemből ismert háborúkban részt vett államok harcában. Ezen állapotban a jog állandó tényezője sincs meg; — a béke hozza meg az akatharmoniát.

Amiként az őskor családtagközi viszonyában a hatalom gyakorlója (— akinek szerepét mindenki viselheti különösen olyan életviszonyokra vonatkozólag, melyekben az önsegély a sértett bosszújának kielégítésére általános szabály —) változtathatja percről-percre akaratát, melyhez való magatartást alattvalóitól — bár néha harcok után kikényszerít, — épen úgy a nemzetközi jogszabályok is, minthogy nincs közös főhatalom az államok felett, csupán az érdekelt akaratok tetszésében birják érvényük alapját; változhatnak akkor, amikor az érdekelték közül bármelyik is, saját nagyobb erejében bízva, eltérni akar. Nem hivatkozhatik tehát biztos hatályossággal alanyi jogára valamely gyengébb állam a nagyobb szemben, mert esetleg u. n. jogának érvényesülése helyett a nagyobb állam által ellene indított harcban megsemmisül. A béke állapotában tehát nem lehet szó

államok között a nemzetközi életviszonyokat illetőleg sem tárgyi, sem alanyi jogról. A béke állapota az akaratok pusztá harmoniája; a jog szempontjából a minden jellegtől elvonatkoztatott tiszta jogfogalom, csupán a jog állandó tényezője: akaratharmonia az államok között; ezért béke és nem harc.

Épen, mert ez az akaratharmonia nem harc, a béke állapota a jog szempontjában csupán csak a teljes nyugalom állapotát jelenti, de részben sem azt mintha ezen állapot által érdekelt felek mindegyikének mindenkor módjában állana az összhangzatos akaratot kieroszakolhatólag hatályosan érvényesíteni, mert e nyugalom állapotának a percei előre meg nem állapíthatók; s a békét bármelyik pillanatban megzavarhatja a háború; a nyugalom a disharmonia.

Alapvonásaikban tehát az ősjog és a nemzetközi jog megegyeznek.

VI.

Már utaltunk arra, hogy az ősjogban az önsegítés (önsegély) nem kivétel, de szabály. A szükség egyik faja, a jogos védelem valóban ép oly régi történelemre tekinthet vissza, mint maga az emberiség történelme. Ezen mit sem változtat az, hogy a végszükség joga szabályozásra csak később érdemesítették, mert ezen elmaradás oka az, hogy ez az állami erősebb központi hatalom kialakulása előtt még nem különült el a szükségjogok általánosabb kategóriájától.¹

Az ősjog és a szükségjog összefüggése.

A szükségjogra vonatkozó tételek a legprimitívebb jogrendszerben, nem hogy nem kerülnek el, de egyenesen uralják; — később azonban mindinkább háttérbe szorulnak, — s ma már a szükségjogok igénybe vétele az állami tehetetlenséget jelenti az egyes életviszonyokban; az önsegítés; az önbíráskodás, a primitív időknek, melyben a központi állami hatalom nem volt képes kialakulni, maradványa, az ősjog csökevénye a mai jogrendszerben. A római jogban pl. még mindig mily erősen domborodik ki a

¹ V. ö. sok egyéb helyett: Degré L.: A jogos védelem. Vác, 1910. 15. s köv. l.; szerző: A büntetőjogi végszükség. Bpest, 1914. 63. s köv. l.; Balogh J.: A sértett fél jogköre. Bpest, 1887. 13. l.

a jus naturale, azon tétele, hogy „vim vi repellere cuique licet.“¹

Tehát az ősjog az a jog, melyben minden joggyakorlás (— mert az önsegély szabályt jelent —) szükségjoggyakorlás. (Notrecht.) Így tette lehetővé az őskorban a legfőbb hatalom gyakorlója az egyes számára azt, hogy igényeit érvényesítse. Ma már ez csak kivétel s jelenti azt, hogy szükségjogot csak akkor gyakorolhat az egyes, ha az állami intervenció a jogtalanság megakadályozására igénybe nem vehető. A szükségjog gyakorlása tehát identikus az ősjog gyakorlásával.

A modern szükségjogok szabályozására, illetve annak megadására készíti a mai államot az életviszonyok azon lehetősége, hogy azok védelménél az állami intervenció igénybe nem mindig vehető; — ezért kénytelen a mai állam megadni bizonyos esetekben a szükségszerű önsegélyt. Épen ezen a területen, mert nem a rendes állami hatalom gyakorlója az életviszonyok rendezője, találkozunk a modern jogokban a legvitásabb kérdésekkel. Korlátok közé szorítja ugyan itt is az egyén cselekvési szabadságát a mai jog, de a korlátok túlhágását is gyakran hajlandó már kifejezetten is elnézni s beszél a jogos védelem vagy a szükségállapot túllépésének² (szóval a szükségjogok gyakorlása túllépésének) a

¹ Csupán a római jogban a következő nevezetesebb formások helyekre utalunk az önsegélyt, a jogos védelmet és önbíráskodást illetőleg: C. 8. 41.; C. 8. 4. 7.; C. 8. 14. 3.; D. 4. 2. 13.; D. 48. 7. 7.; D. 9. 2. 4.; D. 9. 2. 29. 1.; D. 9. 2. 45. 4.; D. 42. 8. 10. 16. L. Rátvay: Római jog. 42. s köv. l., Szentmiklósi: Római jog. 10. s köv. l.; Dahn: Rechtsphilosophische Studien. Berlin. 1883. 13. s köv. l. („Naturrecht und Ethik“.)

² V. ö.: Szerző: A szükségállapot túllépése. Sárospatak. 1915.

büntetlenségéről akkor, ha az — amint a magyar btk.-ból is látható — pl. félelemből, ijedtségből vagy megzavarodástól történt. Nem is csoda, hogy a mai jogrendszer gondol arra, hogy a mai átlagember ezen kivételes lelki folyamatok (félelem stb.) hatása alá kerül, ha szükségjogot, az őskor jogának e csökevényét kell gyakorolnia. Csakhogy a szükségjogok szabályozásánál figyelmen kívül hagyják nagyobbára a mai jogrendek is, hogy e kivételes jog gyakorlásának legtöbbször állandó velejárója az előbb említett lelki állapot, amely csak kisebb rendű érdek védelménél nem kíséri az ember cselekvését. Tehát ezen lelki állapot hatása alatt való gyakorlása a szükségjognak a szabály az átlagemberre nézve; e lelki állapottól való mentesség pedig a kivétel és nem megfordítva (mint azt ma szabályozzák általában a modern jogok.) Szóval az ókor joggyakorlásának a szabadságával cselekszik ma is a szükségjogot gyakorló ember s cselekvése azért büntetlen is marad, mert nehéz lesz reá bebizonyítani, hogy a jogos védelem gyakorlásakor vagy szükség állapotban (vég-szükség) nem félt, nem volt megijedve vagy megzavarodva.)

A szükségjogot gyakorló ember saját akaratát törekszik ráerőszakolni arra, akivel szemben áll. Az állam által eddig felállított bizonytalan korlátok folytán a bíró — ha elé kerül a cselekmény elbírálása — kénytelen a legtöbb esetben felmenteni s így utólag állapítani meg azt, hogy a cselekmény nem jogtalan akkor, ha az állami intervenció tényleg elkésett, sőt akkor is, ha annak vélt esete forog fenn.

Alapvonásaikban, tehát az ősjog¹ és a szükségjog indetikusak. Más szóval, azokban megvan egyképen a jog állandó tényezője, az akaratharmonia.²

¹ Az íróknak egy egész serege állítja azt, (amit mi magunkévá teljesen nem teszünk, de megemlítettök tartunk,) hogy a szükség állapotban a jogrend uralma megszűnik. Amint Pauler (Észjogi előtan. Bpest. 1873. 286. 1.) mondja: „a külső törvényhozás elérte vég határát, az erők vad küzdelme kezdődik, vagy amennyiben az öntudat teljesen elenyésznek, az erők vad küzdelme áll be, midőn nem jog joggal, hanem szükség szükséggel, kétségbeesés kétségbeeséssel viv.” És miként ír Grotius (id. m. 2. 2. 6. 1.) arról, hogy az ősjog milyen kapcsolatban van a történelmileg kialakult joggal? Szerinte: „Ecquod ius communiter hominibus competat in eas res, quae iam propriae aliorum factae sunt? . . . Sed non ita est. Spectantum enim est, quae mens eorum fuerit, qui primi dominia singularia introduxerunt? quae credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab aequitate naturali recesserit . . .” Tehát megszivlelendőnek tartja, hogy az ősjog sem ellenkezhetett a természetes méltányossággal.

² Tagadják még (az előbbieken kívül) a jogrend létezését a szükségállapotban, de azt az őskori állapotokra vezetik vissza, (vagy a bellum omnium contra omnes állapotára, tehát a jogrend hiányára) a következők: (hogy sokakat ne említsünk) Clarus (Op. omn. §. adult. nr. 80.; §. homicid. nr. 84.). Farinacius (Op. crim. III. qu. 47. nr. 27.), Carpow (Practica nova rerum criminalium. 1635. P. II. pu. 30. nr. 8. és qu. 82. nr. 41.), Wolff (Jus naturae. 1741. T. VI. §. 587. not.), Pufendorf (De jure naturae et gentium. 1672. L. II. c. 6. §. 2. és 6.), Fichte (Grundlage des Naturrechts. 1797. 85. 1.), Wächter (Hb. des sächsische u. thüringische Strafrechts. 359. 1.) Hasonló vélemény Carraránál. (A bünt. jogtudomány programja. Bpest. 1878. I. köt. 199. 1.) Nálunk: Huszthy István (Jurisprudentia practica. 1745 L. I. tit. III. 18.), Brezanóczy (Explanatio juris naturae publici. 1796. 144. 1.), Virozsil (Jus naturae privatum 2. kötet 1833. 181. 1.) Csatskó (Bevezetés a fizika természeti jogba. 1830. 320. 1.) Szokolay (Büntetőjogtan. 1848. 192. 1.), Schnierer (A büntetőjog ált. tanai 1883. 117. 1.) Lukács (Büntetőjog. Jegyzet. 1904. 108. 1.) E vélemények az őskori állapottal többé-kevésbé kapcsolatba hozzák a szükségjogot s általában a jogrend megszűnésére, hiányára vezetik vissza. De azt, hogy a két jogi jelenségben egyképen megvan a jog állandó tényezője, nem fejtik ki.

VII.

Következőkben a nemzetközi jognak a szükségjoggal való kapcsolatát domborítjuk ki. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a szükségállapot jelentőséggel bír a közjogok sorában is. Az államjoggal kapcsolatban legyen elegendő itt utalnunk a szükségrendeletek szerepére.¹ Kétségtelen u. i., hogy ott, ahol az állam létalapjai forognak kockán, a törvénnyel szemben álló, de az állam létérdekét megvédő rendelet kibocsátását az állam (törvényhozás) nem fogja helyteleníteni. Bár vannak felfogások (igy pl. a magyar állam alkotmánya), melyek a szükségrendeletet általában alkotmányellenesnek tartják, — ez azonban a tények azon hatalmával mégsem dacolhat, hogy maga az állam vagy annak egy része is kerülhet szükségállapotba, amelyből menekülnő, a végrehajtó hatalom mégis ki fog bocsátani törvénnyel szemben álló szükségrendeletet. Ha ilyen kollízióba kerül az állam, már csak arról lehet szó, hogy a törvény sérelmét vagy az állam sérelmét kerülje el a kormányzó hatalom. S valószínű, hogy a két rossz közül a kisebbiket igyekszik választani, ami a törvény megsértése lesz. Egyes országrészeket fenyegető járvány,

A
nemzetközi
jog és a
szükségjog
össze-
függése.

¹ V. ö.: Balogh Arthur: A magyar államjog alaptanai. Bpest 1901. 18. l.; Ferdinandy Géza; Magyarország közjoga. Bpest 1902 91. l.

földrengés, vízáradás s egyéb elemi csapások juttathatják az államot szükségállapotba.

A kollízióba került két érdek volt: egyrészt az állam létalapja, másrészt a törvény érvénye. A szükségállapot tehát valóságos szükségállapot, mely magában viseli a jogos érdekek összeütközésének a jelenségét. Ezt a kollíziót maga az állam dönti vagy döntheti el más államok érdekeinek (melyek itt nem szerepelnek) az érintése nélkül. Ez az államjogi szükségállapot.

Ugy gondolom, hogy a közjogi szükségállapot legplauzibilisabb kifejtője Locke volt (eltekintve a társadalmi szerződési teoriával kapcsolatba hozott felfogásának e jellemvonásától).¹ Hangsúlyozza, hogy a politikai hatalomnak korlátot szab a közjó. Ha azonban a határok túllépése a „társadalmi szerződés” céljának érvényre jutását gátolja, megadja az ellenállási jogot. Tehát Locke a közjogi szükségállapot azon esetét emeli ki, amikor nem a kormányhatalom szegi meg a törvényt (esetleg kiadott szükségrendelettel) hanem az alattvalók kelnek fel a politikai hatalom ellen.

A parlamenti obstrukció egyik rokonalakja az ellenállási jognak. Az azt indokoló fél mindig a szükségjogra (önvédelemre) hivatkozik.² (Az öfenntartási jogot a nemzetközi jogéletben is különös előszeretettel szokták hangsúlyozni az egyes államok.)³

Aquinói Szt. Tamás Lockével egy nézetben van; megengedi az ellenállást nagyobb foku zsarnoksággal

¹ L. Medveczky Frigyes: Társadalmi elméletek és eszmények. Bpest, 1887. 312. s köv. l.

² V. ö.; Szász-Schwarz: Parerga 261. s köv. l.

³ V. ö. Csarada: A tétéles nemzetközi jog rendszere. Bpest. 1901. 163. s köv. l.

szemben, mert ez a közjával nem egyeztethető össze.¹

Kerülhet azonban az állam oly szükségállapotba is, melyben egyrésről az ő érdeke, másrésről egy másik állam érdeke ütközik össze, amely kollízió megszüntetése (— nem lévén felettük közös főhatalom —), teljesen reájuk van bízva. Ez a nemzetközi jogi szükségállapot.²

Ha az államok között azt az akaratharmoniát, mely a békét biztosítja, valamelyik állam megsérti, ezen harmonia megsértése a nemzetközi jog megsértése lesz s nemzetközi jog alapja ebben a harmoniában kifejezésre jutó akarat. S minthogy ilyen esetben (közös jogrend fenntartó az államok felett nem lévén) a megsértett állam maga szerezhet magának elégtételt, állíthatja helyre az összhangot, csupán a maga (vagy esetleg vele szövetkezett) állam segítségéhez folyamodhatik, — ezen eset s a szükségbeli önségélynek egyéb (államjogi, büntetőjogi, magánjogi) esetei között semmi lényegi különbség nincs.

Az államok között ilyenképen kitörő disharmonia épen úgy fog végződni a harcban résztvevők egyikének a győzelmével, mint ahogyan a tengeren egy deszkaszálon (mely csak egy ember fenntartására alkalmas) uszó, halálharcot vivő két ember küzdelmének is az egyik győzelmével kell végződnie. Ez utóbbi ese-

¹ L. Pfeiffer Miklós: A közjó Aquinói szent Tamás erkölcstanában. Kassa. 1914. 7–8. l.: „A sztrájk jogosultságára nemcsak az önvédelem mérvadó, hanem a közjó is.”

² A szükségállapotot a nemzetközi jogon belül is tovább kategorizálják egyesek (Huber, Cybihowszky), így megkülönböztetnek a nemzetközi jogon belül: állami, hadi, katonai és közönséges szükségállapotot. Látásom szerint — e kategóriák jelentéktelenek, ami az alábbi fejtegetésekből is — ha nem tévedek — kitűnik.

ten mit sem változtat az, hogy az állam esetleg megbünteti a tengerből megmenekült embert, mint ahogy hasonló esetben halálra ítélte az angol bíróság (Viktória királynő azonban az ítéletet 6 havi fogházra változtatta át) a „Mignonette“-Yacht hajótörött embe-
reit, akik 8 napi éhezés után egy beteg hajósínast megöltek és megették.¹

Mindkét esetben képtelen beavatkozni vagy nincs: magasabb főhatalom, mely az érdekek ütközését megelőzze. Mindkét esetben szereplők a diszharmonia folytán előálló harc eldöntésében magukra vannak hagyva. E harc folyik a felsőbb rendű hatalomért mindkét esetben. Amelyik fél kivívja, annak akarata irányadó lesz a másikkal szemben. S ez utóbbinak az akarata az előbbi alá fog esni s azzal összhangban kell lennie, hogy ismét helyre álljon a nyugalom, a béke, az akaratharmonia.

S ha mindezekhez hozzávesszük azt a bizonytalanságot, amellyel az államok a szükségjogot szabályozzák, (amit az előzőekben már kifejtettünk a szükségállapotnak az állami intervenció igénybevételeivel való összefüggéstelensége kapcsán, az állam u. i. ezen állapotokkal szemben csaknem teljesen tehetetlen), — elmondhatjuk, hogy a szükségjog és a nemzetközi jog azonosak; a szükségjog éppen annyira erőszakolható ki, mint a nemzetközi jog, tehát erről alig lehet szó; mindkettőben az uralomra jutott fél akarata rendezi az életviszonyokat, amely akarat a harc kezdetén sokszor ki sem számítható. Egyikre

¹ Simonson: Der Mignonette — Fall in England. Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft, V. 367. Hasonló eset a Rivista Penale nyomán Heil F.-nál: Büntetőjogi tanulmányok. Bpest, 1911. 177. l.

sem konsruálható a legtöbb esetben tárgyi jog, amely alapja lehetne alanyi jognak.

Pl. a mi btk.-ünk életveszélyben korlátlan szükségjogot ad. Életveszélyben e fontos érdeknek ily nagy mérvű oltalma kétségtelenül a leghelyesebb. Megállapíthatja-e a bíró ezen állapotban, hogy a tettes, ha tényleg szükségállapotban volt, átlépte a végszükségjog határait? Nem. Tehát életveszélyben, (mert az átlagember ekkor nem is igen válogat a mentés eszközeiben), saját tetszése szerint fog eljárni épen úgy, mint a hadviselő államok ~~a~~ háboruban.

De nem is lehet a végszükségi szakasz megszerkesztésekor életveszélynél a mentési cselekménynek korlátot szabni. Csaknem egyhangulag kívánják az egyes írók, hogy e szükségjog tullépési korlátjául (ha ugyan volna ilyen cselekvési korlát, pl. proportionalitás kívánalma a szembekerülő érdekeknél, ami a magyar btk.-ben sincs,) felveendő a törvénybe, hogy annak félelemből, ijedtségből, megzavarodásból való tullépése nem büntetendő. Mit jelentene az a korlát? Talán be lehet bizonyítani az *életveszélyes* helyzetben levő átlagemberre, hogy nem félt, nem volt megijedve, vagy megzavarodva? Az élet megmentésével kapcsolatos szükségállapot csak olyan korlátot bír el, amit maga a szükség megenged. Ezeket a korlátokat pedig csak maga az életveszélyes szükségállapotban szenvedő szabhatja maga elé. Ezen életveszélyes helyzetben a mentési cselekvés korlátait megszabni lehetetlen. De viszont, amely mérvben itt nincsenek meg a cselekvés korlátai, oly mérvben tárgyi jog sem áll fenn a mentési cselekmény irányára, amely irány ily értelemben korlátlan, szabad ép úgy, mint a harcoló államok egymás közötti cse-

lekvés iránya, a harcjug, vagy az őskornak általános szabályként elismert önszegélyi joga.

Minthogy pedig, ahol és amily mérvben nincs tárgyi jog, ott és oly mérvben nincs sem jogosultság, sem kötelezettség, de ott van korlátlan szabadság, amely nyugvó helyzetben magában rejtí az akaratok harmoniáját, a békét, — az érdekeknek egymással küzdő állapotában pedig az akaratok disharmoniáját, a versenyt, a harcot, a háborut.

A nemzetközi jogról és szükségjogról tehát megállapíthatjuk, hogy azok általános vonásai megegyezők; lényegükben csak a jog állandó tényezőjét rejtik magukban. Egyikből sem hiányzik ez, de csupán az van meg mindakettőben, minden (alanyi, tárgyi) egyéb jellegtől elvonatkoztatva.

Foglalkoztunk azzal az esetlegesen felvethető ellenvetéssel, hogy a szükségállapotból megmenekült tettes még nem menekült meg egyszersmind az állam igazságszolgáltatása elől is, míg az államok közötti harcot ők maguk véglegesen el is döntik; — igazoltuk ezen ellenvetés tarthatatlanságát. Az állam tehetetlen a szükségállapotot megelőző intervencióra s annak tudatában nem is szabályozza azt minden részletre kiterjedő korlátok felállításával; különösen nem a legfontosabb érdek, az élet veszélyének az esetében. De a jogeszme állandó tényezője ép úgy meg van itt, mint a nemzetközi jogban. Szerepe annyi, amenynyit az egyik akaratnak a másik alá való rendelése jelent. Ez már maga jog és pedig legegyszerűbb alakjában. Ez a jog még nélkülözi úgy tárgyi, mint alanyi oldalának kidomborítását, de már — jog, és pedig a legprimitívebb jog, az erősebb joga, vagy — ha úgy tetszik — ököljog.

Az erősebb jogának ez a puszta szerepe adja a nemzetközi jog lényegét egész alakulása menetén. — (Ugyanez áll a szükségjogra vonatkozólag is.)

E sivár állapot mellett azonban az emberi lélek nem halad el anélkül, hogy ne keresse a vonatkozó, érvényesíteni szándékolt tárgyi jog helyes szabályait. E szabályokat még eddigelé csak az államon belüli jognál érte el az állam (a szükségállapotot itt is kivéve.) Még csak az államon belüli jogra mondható el, hogy az oly sociális jog, melyet a méltányos emberi érdek őriz és védelmez, az emberiség reméli, hogy elérkezik az ideje annak, amikor a nemzetközi szabályokról is elmondhatjuk, hogy „bona socialia“, és hogy „legales aut consuetudinariae humanae societatis institutiones, quibus bona illa cetera in humano genere custodiuntur et defenduntur.“¹ Eddigelé azonban a nemzetközi jogra vonatkozólag csak annyi állapítható meg, hogy abban az ököljog érvényesül.²

¹ Aug. Fischer-Colbric: De philosophia culturae Paderbornae. 1903. 13. l.

² Bernolák: Az állami és társadalmi élet összhangja. Bpest, 1912. (Concha-émlékkönyv) 324. l.: „Az emberiség történetének jelentékeny része *fajharcokban* merül ki.“

VIII.

A béke és a harc. Amíg kiemeltük azt, hogy az akarat-harmonia a jog alapja, utaltunk többször az akaratok disharmoniájára, ami ugyan egymagában is, minthogy utal arra, hogy a jog érvényesülését — nézetünk szerint — kizárja, — mégis szükségessé teszi annak közelebbi vizsgálatát, hogy mit jelent a többször említett nyugvás állapota, a béke és a harc, disharmonia állapota a jog szempontjából; — az alábbiakban tehát erről kell megemlékeznünk.¹

Szólva a jog egyes ágairól (közjog, büntetőjog, magánjog), megállapíthatjuk, hogy azok szabályai akkor jutottak teljes érvényhez, ha minden életviszony az anyagi jog szerinti állapotnak felel meg; — ha nincs megzavarva a jogrend, ha jogellenesség nem mutatkozik, ha jogtalanságot, jogsértést nem követnek el az emberek. Ez az állapot fölöslegessé teszi az alaki jogot, mert vitás ügy nem lévén, perjogi szabályok érvényesülésére nincs szükség épenugy, amint gyógykezelési szabályok alkalmazása teljesen fölösleges az

¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy a teljes, tökéletes harmoniaállapot az emberek között lehetetlen. Ihering különösen hangsúlyozza, hogy az érdek nélküli cselekvés lehetetlenségét. Az emberi cselekvések pedig mindig altruista vagy egoista érdekek szolgálatában állanak. („Unmöglichkeit eines Handelns ohne Interesse“ Ihering: *Der Zweck im Recht*. 1. kötet, Leipzig 53. 1.) Mégis megvan a „Solidaritás der Interesse des Individuums und des Staates,“ de a „Nothwendigkeit des Zwanges“ fennáll. (L. u. a. kötet 551. s. köv. 1.)

egészséges emberrel szemben (aki esetleg még azt sem tudja, hogy belső szervei hol fekszenek.)

Ami ebben az állapotban nem érvényesül, az a per joga, az egymással szemben álló, jogvitában egymással küzdő emberek eljárási joga. Mihelyest perjogi szabály érvényesüléshez jut, az azt jelenti, hogy az életviszonyokra vonatkozó anyagi jogrend megzavartatott, tehát disharmonia állott elő, a jogrend nincs a béke, a nyugvás állapotában.

Csakhogy míg az államon belül felmerülő ezen vita eldöntésére vonatkozólag (a szükségjogot kivéve) az állami intervencio hatálya oly erős, hogy képes érvényesíteni nemcsak a végső akaratot, az anyagi jogot, hanem a jogvita eldöntésének az eljárási szabályait is, addig a nemzetközi jogban s a szükségjogban nem képes az állam oly időben kifejteni saját akaratát, hogy a szembekerülő érdekeket akként védje meg, amint azt anyagi jogi rendelkezésével eredetileg szándékozik.

Hogy a szükségállapotban szembekerülő jogos érdekek harcára vonatkozó szabályt az állam megállapítsa, arról természetesen épen úgy nem lehet szó, mint arról, hogy a háboruskodó államok között a háboru viselésére való jog kieroszakolható hatálylallyal megállapítható legyen.

Ahol emberi életviszonyoknál oly harcról van szó, amelyben a felek egy náluknál magasabb rendű hatalom intervencióját igénybe nem vehetik, ott eljárási jogról sem lehet beszélni; s amennyiben ilyen mégis megállapítanak akár az egyes államok háboru esetére, akár a saját alattvalóik közötti jogviták eldöntésére (szükségállapotnál), annak hatályosulása mindig problematikus lesz. Ugyanez áll természetete-

sen az ősjogban általános szabályává vált önse-
gélyre is.

Csupán maga a tiszta jogeszme, a jog állandó tényezője jelenik tehát meg a nemzetközi jogban, szükségjogban, ősjogban (nemcsak a tárgyi és alanyi, hanem az anyagi és alaki jellegtől is elvonatkoztatott alakban.)

A nyugalom, a béke tökéletes állapota a tökéletes emberi akaratharmoniát tételezi fel, úgy az államok közötti jogban (a nemzetközi jogban), mint az államon belüli jogokban (ideértve a szükségjogot is) a történelem minden időszakában (tehát az ősjogban is.)

A harc, a jogvita azonban csak a nemzetközi jogban, szükségjogban, ősjogban jár az akaratok teljes disharmoniájával, míg az államon belüli jogban a perben résztvevő felek akarata a per eljárási szabályaira vonatkozólag már általában disharmoniát nem mutat; a per lefolyásának megvan a maga általánosan (mindkét fél részéről) akart menete. Sőt az esetleg felmerülhet, s a perjog szabályaira vonatkozó vitának is megvan a maga általánosan akart eljárási szabálya.

Az államon belüli jogvita, disharmonia nem teljes harc. Felmerültével az állam saját tetszése szerint lefolytathatja (kivéve a szükségállapotot); — az államok közötti harc állapota teljes disharmoniát jelent az államok között (ugyanaz áll a szükségállapotra az abban résztvevőkre nézve),¹ melyben nem lehet tudni, hogy melyik harcoló fél fogja eldönteni s hogyan fogja eldönteni a vitát.

¹ Grotius szerint (3. 20. 30.) *Necessitate factum parce non rumpit.*

De ha eldőlt a harc, ha valamelyik fél a felsőbb hatalmat magához ragadta, akkor akaratát korlátlanul gyakorolhatja. A felsőbbrendű hatalom korlátlan szerepre jut (ugy az államok között, mint az államon belüli jogában) nemcsak a jövő életviszonyainak az alakulásainál, hanem a multa vonatkozó jogviszonyokra is. Erre például szolgálhat az államon belül a visszaható erővel hozott törvény; — a nemzetközi jogban igazolja ezt a legfelsőbb rendű államhatalomnak a minden irányban hatályos kierőszakoló szabadsága.

IX.

A nemzetközi jog, a szükségjog és az ősjog jogi jellege.

Azoknak a kérdéseknek, hogy 1. jog-é a nemzetközi jog, 2. jog-é a szükségjog és 3. jog-é az ősjog: igen nagy irodalma van; s a pro és kontra megnyilvánult vélemények máig sem jutottak nyugvópontra. E kérdésekre is ez alkalommal röviden feleletet kell adnunk.

Két erős tábor áll szemben abban a kérdésben, hogy jog-é a nemzetközi jog? Az egyik szerint jog, még pedig éppen olyan jog, mint a magánjog, vagy a büntetőjog; a másik szerint a nemzetközi jog nem jog, mert nem tartalmaz olyan szabályt, amely kikényszeríthető volna.¹

Már az előadottakból következik, hogy — látásom szerint — mind a két felfogás csak féligazságot rejt magában.

A nemzetközi jog, valóságos jog tényleg, benne (amíg az azt felállító államok meg nem sértik) megvan a jog állandó tényezője, maga a tiszta jog (minden tárgyi, alanyi s egyéb jellegtől eltekintve.) De nem olyan jog, mint a magánjog vagy a büntetőjog, mert ez képes a jog főelemét egyesíteni a tárgyi, alanyi, anyagi, alaki jelleggel is.

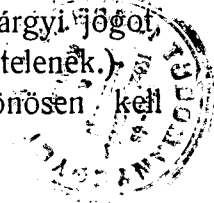
¹ Sok egyéb helyett a kérdésre l.: Somló: Juristische Gründlehre Leipzig, 1917. 153. s köv. l.; Teghze Gyula: A háboru és a nemzetközi jog. Debrecen, 1916.; Kiss Géza: Háboru és jogrend. Debrecen, 1916. értekezéseket; továbbá: Csarada: A tétéles nemzetközi jog rendszere. Budapest, 1910. 11. l.

A nemzetközi joggal szemben nem döntő érv az, hogy az nem kikényszeríthető. Csupán a tárgyi jelleggel felruházott nemzetközi jogot nem lehet kikényszeríteni. De — amint mondtuk — a nemzetközi jog nem képes viselni a tárgyi jelleg terhét, mert az az akaratharmónia, mely az államok közötti életviszonyokban a nyugvást, a békét teremti meg, nem attól a szabálytól függ, melyben két vagy több állam bizonyos időpontban megállapodott, hanem a köztük levő mindenkori legnagyobb hatalommal és kierőszakoló erővel bíró állam akaratától; az ezen akarattal (mely percről-percre épügy változhatik, mint az ősjogban a patriarchalis családfele akarat) bíró állam diktál akaratharmóniát. Ehhez az akarathoz alkalmazkodnak tényleg a gyengébb államok, békében is, háborúban is.

A legnagyobb hatalmat gyakorló államtól még azt sem képesek kierőszakolni a gyengébb államok, hogy ő előre megmondja akaratát, hiszen a gyengébb állam kierőszakoló hatalma a nagyobb állammal szemben való mindennemű fellépésre képtelen.

A nemzetközi jogéletben jog az, amit a nagyobb hatalmu állam akar; a kisebb állam joga az, ami ezzel az akarattal megegyezik. Ha ez az akaratharmónia megvan, megvan a béke, a nyugvás, a jog állapota. Ha kitör közöttük a háború, a békét az erősebb akarat fogja diktálni s megteremteni a köztük szükséges akaratharmóniát. Ugyanigy teremti meg a szükségállapotban az egymással szembekerült fél, vagy az őskorban a családtag az akaratharmóniát, a jog ezen állandó tényezőjét, (de nem tárgyi jogot, melynek viselésére ezek az alakzatok képtelenek.)

Ezen alakzatokkal kapcsolatban különösen kell

hangsúlyozni, hogy csak a teljes nyugvás, a tökéletes béke állapotában érvényesül a maga teljességében a jog. Nem vitatható, hogy ez az állapot, melyet az akaratok tökéletes harmoniája nyújt, jogállapot.

Nem a nemzetközi egyezményekben van meg a való gyakorlati élet nemzetközi joga,¹ de abban az elhatározásban, mely a mindenkori legfelsőbbrendű (legnagyobb kikényszerítő képességű) akaratból származik. Az ezen akarral való megegyezés biztositja a békét, a jogvitanélküli állapotot; a szemben álló félnek az ezen akarral megegyező törekvései érvényesülését.

Ha az emberi magatartások a legfelsőbbrendű akarat szerint igazodnak, akkor jogosak; ha azzal nem egyeznek meg, akkor jogtalanok s mint ilyenek positive jogsérelmeknek neveztetnek.

A jog állandó tényezőjére, az akaratharmóniára való törekvés állandó velejárója az emberi társadalmaknak. Eme tiszta jogeszme utáni vágy megvan az emberiségben minden időben, minden körülmények között.² Megvan ez a legnagyobb bizonyossággal a nemzetközi jogban, a szükségjogban és az ősjogban egyaránt.

¹ Ezek jelentőségét az 1914-ben kitört világháboru eseményeiből eléggé ismerjük. V. ö.: Bodó: A világháboru és a hadijog. Bpest. 1906. 10. s köv. I. Müller: Weltkrieg und Völkerrecht. Berlin. 1915. Bizonyítékok az Ausztria-Magyarországgal hadat viselő államok által a nemzetközi jogon ejtett sérelmekről. Bécs. 1915. Külügymin. hiv. kiad-mánya stb. V. ö. ezeket a békekonferenciák egyezményeivel. Eötte-vényi: A hágai két békekonferencia. Kassa. 1909.

² V. ö.: Stammler: Theorie der Rechtswissenschaft. Halle. 1911. 501. s köv. I.: „Die Notwendigkeit der rechtlichen Gemeinschaft“ ist „eine natürliche Notwendigkeit.“ „Die Lehre von den verbindenden Wollén legt dar, dass sociale Dasein der Menschen eine Notwendigkeit ist. Bei diesem Satze kommt es erneut auf den Sinn an, in dem man den Begriff der Notwendigkeit einsetzt.“ De szerinte: „Von Natur ist die menschliche Gesellschaft, als ein eigener Gegenstand unseres Erwägens, nicht notwendig.“

E fejtegetésekben annyit kívántunk megvilágítani, hogy

Összefoglalás.

1. a nemzetközi jog, szükségjog és az ősjog, amennyiben jogi jelenségek, annyiban indentikusak;

2. mindháromban a jogfogalomnak csupán csak az állandó tényezője jut érvényhez;

3. mindhárom valóságos jog, de csak a puszta jog minden jellegtől elvonatkoztatva (tehát sem tárgyi, sem alanyi, sem egyéb jelzővel kifejezett jelleget — saját mibenlétének a sérelme nélkül — nem tűr meg);

4. mindhárom lényege egyaránt megfelel az a kérdést, hogy mi a jog? (— emberi magatartásoknak a mindenkori legfelsőbbrendű társadalmi és kikényszeríthető akarat alá esősége, ezen akarrattal való megegyezősége, egybevágósága, összhangja; — akarratharmónia.)

Sajtóhibák :

3. oldalon alulról	2. sor	Lipcsei	helyett	<i>lipcsei</i>
4. „ „	14. „	tényezőjét	„	<i>tényezője</i>
5. „ felülről	13. „	of	„	<i>oft</i>
9. „ alulról	7. „	ez,	„	<i>ez</i>
12. „ „	4. „	Csanada	„	<i>Csarada</i>
13. „ felülről	8. „	egymástól	„	<i>egymással</i>
19. „ alulról	7. „	hivatkozhatnak	„	<i>hivatkozhatunk</i>
20. „ felülről	5. „	elfogadatára	„	<i>elfogadására</i>
21. „ „	20. „	melyeknek	„	<i>melyekben</i>
28. „ „	3. „	kollozióba	„	<i>kollizióba</i>
29. „ alulról	10. „	úszó	„	<i>úszó,</i>
31. „ felülről	11. „	s	„	<i>a</i>
32. „ „	13. „	az	„	<i>ez</i>
